

A Prose Analysis of 'Owfi's Jawāmi' al-Ḥikāyāt through the Lens of Hogan's Affective Narratology*

Faezeh Arab Yousefabadi¹

1. Corresponding author, Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Zabol, Zabol, Iran. E-mail: famoarab@uz.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	Purpose: The book "Jawami' al-Hikayat wa Lawami' al-Riwayat" by Sadr al-Din Muhammad Awfi is one of the most significant Persian prose texts from the 7th century Hijri, encompassing a vast collection of moral, social, historical, and mystical stories. This research aims to identify and analyze the recurring emotional and narrative patterns in these stories and to examine their cultural function in representing the values of Iranian-Islamic society during that era. Specifically, the study seeks to answer how the emotional structures, narrative turning points, and cultural genres in these stories reflect the value system and cultural norms of Iranian society in the 7th century Hijri. By applying Patrick Colm Hogan's theory of cultural narratology, the research delves into the ways in which these narrative elements serve as a mirror to the societal ethos and ethical paradigms of the time.
Article history: Received 17 April 2025 Received in revised form 08 June 2025 Accepted 16 June 2025 Published online 19 July 2025	Method and Research: This study employs a qualitative method with a focus on content analysis of narrative texts. The sampling was purposeful, selecting 2,100 stories from "Jawami' al-Hikayat" for analysis. The primary analytical tool is Patrick Colm Hogan's cultural narratology theory, which emphasizes the identification of emotional schemes, narrative turning points, and cultural genres within narrative texts. Data were analyzed using open and axial coding techniques to extract recurring patterns. This approach allows for a deep exploration of the narrative structures and their cultural implications, providing insights into the underlying cultural and emotional frameworks that shape the stories.
Keywords: Cultural Narratology, Moral Teachings, Emotional Prototypes, Genre Structure, Narrative Junctures.	Findings and Conclusions: The findings reveal that among the 2,100 stories examined, the emotional scheme of "anger and revenge" accounts for 28%, "loyalty and sacrifice" for 21%, and "fear and threat" for 17%, indicating these as the most prevalent emotional patterns. These emotional schemes reflect the central tensions and values within the Iranian-Islamic society of the period. In terms of narrative structure, 47% of the stories feature one main turning point, 27% have two turning points, and 12% exhibit a multi-stage structure, demonstrating a diversity in narrative complexity. Genre-wise, the wisdom-teaching structure constitutes 39%, social satire 24%, and mystical genres 17%, highlighting their dominant role in conveying cultural and value-based messages. These genres not only entertain but also educate and critique, serving as vehicles for cultural transmission and reflection.
	Conclusions: The results of this research indicate that "Jawami' al-Hikayat wa Lawami' al-Riwayat" functions as more than a mere collection of entertaining stories; it is a narrative-cultural text that, through the representation of fundamental emotions such as anger, loyalty, and fear, and by utilizing transformation-oriented narrative structures, encapsulates the innermost value-based layers of Iranian culture in a storytelling format. The emphasis on wisdom-teaching and social satire genres

*Cite this article: Arab Yousefabadi, F. (2024). A Prose Analysis of 'Owfi's Jawāmi' al-Ḥikāyāt through the Lens of Hogan's Affective Narratology. *Journal of Prose Studies in Persian Literature*, 28 (57), 187-205. <http://doi.org/10.22103/jll.2025.25113.3191>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jll.2025.25113.3191>

underscores the text's significant role in moral and social education, as well as cultural critique within the society of its time. This study contributes to a deeper understanding of how narrative forms can embody and transmit cultural values, offering a window into the socio-cultural dynamics of 7th-century Iranian society.

EXTENDED ABSTRACT

1. Introduction

Persian narrative literature of the 6th and 7th centuries AH emerged as a significant medium for articulating religious, ethical, social, and historical concepts. Beyond mere entertainment or moral instruction, these narratives encode complex cultural and cognitive structures, transforming storytelling into a vehicle for transmitting, reinforcing, or critiquing societal values. By integrating prose with didactic, mystical, and mythic thought, this tradition secured a distinguished place within the Persian literary canon.

Jawāmi‘ al-Ḥikāyat wa Lawāmi‘ al-Riwāyat (A Compendium of Tales and Luminous Narratives) by Sadīd al-Dīn Muḥammad ‘Awfī (572–630 AH) exemplifies this narrative tradition. As a cohesive anthology of tales addressing history, religion, ethics, mysticism, and social themes, the work aims explicitly to transmit cultural and moral values. Its stylistic range oscillates between the simplicity of *nathr-i mursal* (unadorned prose) and the complexity of *nathr-i fannī* (ornate prose), employing rhetorical devices, rhyme, Qur'anic verses, ḥadīths, and Arabicized syntactic structures (Shamisa, 1373/1994; Bahar, 1349/1970; Sho‘ar, 1363/1984).

Although previous scholarship has examined the text’s rhetorical and stylistic dimensions, deeper layers—particularly its embedded emotional, conceptual, and cultural structures—remain underexplored. Given the tales’ reliance on ethical, religious, and social binaries designed to evoke emotional response, Patrick Colm Hogan’s **Cultural Narratology** offers a novel framework. Hogan conceptualizes narrative as a cultural-cognitive structure that reflects systems of emotion, value, and identity across societies (Hogan, 2003, 2011). He identifies universal emotional schemas (e.g., “sacrifice,” “heroic victimhood,” “right vs. wrong”) that are expressed uniquely within specific historical and cultural contexts. Effective narratives, he argues, engage fundamental human emotions—such as fear, compassion, and anger—to convey deeper cultural meanings.

Research Question:

How do the cultural and emotional schemas in *Jawāmi‘ al-Ḥikāyat* represent the ethical, religious, and social concepts of 7th-century Iranian-Islamic society?

Hypothesis:

Jawāmi‘ al-Ḥikāyat employs universal, emotion-driven narrative schemas to construct a cultural framework in which concepts such as justice, piety, repentance, and authority are

naturalized through narrative structures. These structures facilitate the internalization of social values and reinforce the epistemic order of the community.

2. Methodology

This study adopts a qualitative, descriptive-analytical approach grounded in Hogan’s Cultural Narratology. Through purposeful sampling, representative tales across diverse themes—ethics, mysticism, history, and social critique—were selected. A three-tiered analytical framework was applied:

- **Emotional Schemas:** Identification of recurring affective patterns (e.g., anger/revenge, loyalty/sacrifice, fear/threat, unrequited love), their frequency, narrative function, and cultural resonance.
- **Developmental Structures:** Mapping of plot trajectories via narrative turning points (crisis, decision, consequence) to assess narrative dynamism.
- **Genre Conventions:** Classification of tales into dominant genres (didactic, mystical, satirical, political, romantic) to explore their discursive functions.

The analysis focused on:

- Character archetypes and value-based oppositions
- Mechanisms for eliciting specific audience emotions
- The narrative’s role in legitimizing or challenging socio-religious norms

3. Discussion

Dominant Emotional Schemas and Cultural Significance

- **Anger/Revenge (28%, 587 tales):** The most frequent schema, often featuring protagonists reacting to injustice or humiliation with decisive action, thereby restoring moral order in the absence of institutional justice. This pattern reflects an honor-based culture where righteous anger validated personal agency and preserved social balance. These tales typically exhibit rapid pacing and dramatic closure.
- **Loyalty/Sacrifice (21%, 443 tales):** Centered on self-denial, ethical steadfastness, and communal service, this schema offers a moral counterpoint to the revenge narrative. Characters endure hardship or death in pursuit of higher ideals, illustrating cultural values of self-transcendence and collective loyalty.
- **Fear/Threat (17%, 368 tales):** Narratives invoking fear—of divine punishment, death, or tyranny—underscore prevailing anxieties and the disciplinary function of religious and political authority. These stories often feature passive protagonists whose fear reinforces the power of transcendental forces.
- **Unrequited Love (12%, 265 tales):** Though less common, this schema provides psychological nuance, portraying emotional suffering constrained by social norms such

as kinship, honor, and class. Rather than issuing moral judgments, these tales invite empathetic engagement with loss and longing.

- **Non-Emotive Narratives (20%, 437 tales):** These include descriptive, informational, or marvel-based accounts with minimal emotional tension. They serve didactic or documentary purposes and often function as moral exempla.

Developmental Complexity

- 46% (984 tales): Feature a single narrative turning point—usually a sudden shift from stability to crisis.

- 27% (560 tales): Involve two turning points, adding complexity through decision and consequence stages.

- 12% (243 tales): Contain three or more turning points, depicting sequential crises and resolutions.

- 10% (213 tales): Present static or reportorial structures with no clear turning point.

- 5% (100 tales): Display multi-layered, embedded narratives, indicating intricate structural design.

These statistics challenge the notion of the text as static, instead revealing its dynamic engagement with narrative form.

Genre Distribution and Discursive Functions

- **Didactic (39%):** Reinforces ethical instruction and traditional wisdom.
- **Satirical/Social Critique (24%):** Targets hypocrisy, corruption, and institutional failure.

- **Mystical (17%):** Advocates piety, asceticism, and spiritual discipline.

- **Political/Epic (10%):** Explores power relations, loyalty, and statecraft.

- **Romantic/Psychological (5%):** Examines emotional conflict and internal struggle.

- **Multi-Genre (2%):** Blends conventions, expanding interpretive possibilities.

This tripartite analysis reveals *Jawāmi‘ al-Ḥikāyat* as a sophisticated cultural system, in which emotional schemas, narrative structures, and genre conventions interlock to produce tales that are at once instructive and reflective of broader societal dynamics.

4. Conclusion

Applying Hogan’s Cultural Narratology to *Jawāmi‘ al-Ḥikāyat* uncovers its role as a cultural and emotional map of 7th-century Iranian-Islamic society. Far from being a disjointed anthology, the text exhibits coherent internal logic, deeply rooted in the ethical, cognitive, and affective structures of its historical milieu.

The prominence of **Anger/Revenge** schemas highlights the cultural legitimacy of righteous indignation within an honor-based framework, often compensating for the inadequacies of formal justice. The significant representation of **Loyalty/Sacrifice**

narratives demonstrates an equally strong cultural emphasis on communal ethics and moral steadfastness. The tension between these paradigms reflects a broader societal negotiation between individual agency and collective responsibility.

Fear/Threat narratives further reveal the regulatory functions of both divine and political authority, while **Unrequited Love** stories offer a rare but poignant glimpse into emotionally constrained experiences. The structural data show that a vast majority of tales (85%) employ at least one narrative turning point, confirming the text's dynamic character and challenging the perception of it as merely expository.

Genre distribution underscores the text's dual purpose: primarily as a didactic tool for ethical instruction and social critique, while also accommodating mystical, political, and romantic elements. This layered approach enables *Jawāmi‘ al-Ḥikāyat* to serve as more than a literary collection—it becomes an **affective archive**, recording how narratives functioned to encode, transmit, and negotiate the emotional and ideological frameworks of its time.

As the first application of Hogan’s theory to this seminal work, this study opens new avenues for interpreting pre-modern Persian literature as a rich site of cultural cognition and emotional history.

نشریه‌ی جوامع‌الحکایات عوفی در پرتوی روایت‌شناسی فرهنگی هوگان*

فائزه عرب یوسف آبادی[✉]

۱. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه زابل، زابل، ایران. رایانامه: famoarab@uoz.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۲۸ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۳/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۲۶ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۴/۲۸ کلیدواژه‌ها: حکمت‌آموزی، خشم و انتقام، روایت‌شناسی فرهنگی، ساختار ژانری، نقطه عطف.	هدف: کتاب جوامع‌الحکایات و لوامع‌الروایات اثر سدیدالدین محمد عوفی، یکی از مهم‌ترین متون نثر فارسی در سده هفتم هجری است که مجموعه‌ای گسترده از حکایات اخلاقی، اجتماعی، تاریخی و عرفانی را در بر دارد. این پژوهش با هدف شناسایی و تحلیل الگوهای تکرارشونده احساسی و روایی در این حکایات و بررسی کارکرد فرهنگی آن‌ها در بازنمایی ارزش‌های جامعه ایرانی اسلامی آن دوره انجام شده است. به‌طور خاص، این مطالعه به دنبال پاسخ به این پرسش است که چگونه ساختارهای احساسی، نقاط عطف روایی و ژانرهای فرهنگی در این حکایات، بازتاب‌دهنده نظام ارزشی و فرهنگی جامعه ایرانی در سده هفتم هجری هستند. روش پژوهش: این پژوهش از روش کیفی با رویکرد تحلیل محتوای متون روایی بهره گرفته است. نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند انجام شده و از میان حکایات کتاب جوامع‌الحکایات، ۲۱۰۰ حکایت برای تحلیل انتخاب شده‌اند. ابزار اصلی تحلیل، نظریه روایت‌شناسی فرهنگی پاتریک کولم هوگان است که بر شناسایی طرح‌های احساسی، نقاط عطف روایی و ژانرهای فرهنگی در متون روایی تمرکز دارد. داده‌ها با استفاده از کدگذاری باز و محوری تحلیل شده و الگوهای تکرارشونده استخراج گردیده‌اند. یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در میان ۲۱۰۰ حکایت مورد بررسی، طرح احساسی «خشم و انتقام» با ۲۸ درصد، «وفاداری و فداکاری» با ۲۱ درصد و «ترس و تهدید» با ۱۷ درصد، بیشترین بسامد را به خود اختصاص داده‌اند. این طرح‌های احساسی، بازتاب‌دهنده تنش‌ها و ارزش‌های محوری در جامعه ایرانی اسلامی آن دوره هستند. از نظر ساختار روایی، ۴۷ درصد حکایات دارای یک نقطه عطف اصلی، ۲۷ درصد دارای دو نقطه عطف و ۱۲ درصد دارای ساختار چندمرحله‌ای هستند که نشان‌دهنده تنوع در پیچیدگی روایی حکایات است. همچنین، از منظر ژانری، ساختار حکمت‌آموزی با ۳۹ درصد، طنز اجتماعی با ۲۴ درصد و عرفانی با ۱۷ درصد، ژانرهای غالب در این مجموعه هستند که هر یک به‌نحوی به انتقال مفاهیم فرهنگی و ارزشی می‌پردازند. نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش بیانگر آن است که جوامع‌الحکایات و لوامع‌الروایات، فراتر از یک مجموعه حکایات سرگرم‌کننده، به‌عنوان یک متن روایی فرهنگی عمل می‌کند که از طریق بازنمایی احساسات بنیادین مانند خشم، وفاداری و ترس و با بهره‌گیری از ساختارهای تحول‌محور روایی، درونی‌ترین لایه‌های ارزش‌مدار فرهنگ ایرانی را در قالبی داستانی صورت‌بندی کرده است. این اثر، با تأکید بر ژانرهای حکمت‌آموز و طنز اجتماعی، نقش مهمی در آموزش اخلاقی و اجتماعی و همچنین نقد فرهنگی در جامعه آن روزگار ایفا کرده است.

*استناد: عرب یوسف آبادی، فائزه (۱۴۰۲). نشریه‌ی جوامع‌الحکایات عوفی در پرتوی روایت‌شناسی فرهنگی هوگان. نشریه‌ی ادب فارسی، ۲۸ (۵۷)، ۱۸۷-۲۰۵.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jll.2025.25113.3191>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

۱- مقدمه

حکایت‌پردازی به زبان فارسی در سده‌های ششم و هفتم بستر گسترده‌ای برای بازنمایی مفاهیم دینی، اخلاقی، اجتماعی و تاریخی فراهم آورد؛ بسترهایی که علاوه بر اینکه در حوزه سرگرمی یا وعظ کاربرد دارند، حامل ساختارهای فکری و فرهنگی پیچیده‌تری هستند که روایت را به ابزاری برای انتقال، تثبیت یا نقد ارزش‌ها تبدیل می‌کند. این‌گونه با پیوند دادن نثرنویسی با اندیشه‌های تعلیمی، پندآموزی، عرفانی و اسطوره‌ای، جایگاهی ممتاز در نظام معرفتی ادبیات فارسی یافته است.

جوامع‌الحکایات و لوازم‌الروایات اثر سدیدالدین محمد عوفی (۵۷۲-۶۳۰ ق) نمونه‌ای برجسته از این‌گونه روایی است. این اثر، مجموعه‌ای منسجم از حکایاتی متنوع در مورد تاریخ، دین، اخلاق، عرفان و موضوعات اجتماعی است که با هدف انتقال مفاهیم ارزشی و فرهنگی تدوین شده است. زبان کتاب گاه به سادگی نثر مرسل نزدیک می‌شود و گاه با بهره‌گیری از صنایع لفظی، سجع، آیات، احادیث و ساختارهای نحوی عربی‌مآب، به پیچیدگی نثر فنی متمایل می‌شود (شمیسا، ۱۳۷۳: ۱۲۵؛ بهار، ۱۳۴۹: ۲۷۸؛ شعار، ۱۳۶۳: مقدمه).

مطالعات متعددی در حوزه بلاغت، سبک‌شناسی و زبان در مورد این اثر انجام شده است، اما لایه‌های عمیق‌تری از حکایات کتاب؛ از جمله، ساختارهای عاطفی، مفهومی و فرهنگی نهفته در بطن روایت‌ها، کمتر به صورت نظری تحلیل شده‌اند. از آنجا که حکایات این مجموعه با تکیه بر تقابل‌های اخلاقی، دینی، عرفانی و اجتماعی طراحی شده‌اند و همواره در پی برانگیختن واکنش‌های عاطفی مخاطب‌اند، نظریه‌ای نیاز است که بتواند ساختارهای ذهنی و فرهنگی این روایت‌ها را در نسبت با احساس، الگوهای تکرارشونده و بازنمایی گفتمان‌های اجتماعی تحلیل کند.

نظریه روایت‌شناسی فرهنگی (Cultural Narratology) از پاتریک کولم هوگان (Patrick Colm Hogan) چارچوبی تحلیلی و نوین برای چنین خوانشی فراهم می‌سازد. هوگان روایت را ساختاری فرهنگی-شناختی می‌داند که هم حاصل آفرینش هنری و هم بازتابی از نظام‌های عاطفی، ارزشی و هویتی هر جامعه است. (Hogan, 2003: 19-43)

بر پایه این نظریه، انسان‌ها روایت را از طریق الگوهایی ذهنی و احساسی که در طول تاریخ در ذهن جمعی تثبیت شده‌اند، می‌فهمند، تولید و بازتولید می‌کنند. الگوهایی همچون «نجات»، «قهرمان قربانی‌شده»، «تقابل حق و باطل» یا «سقوط و توبه» در بسیاری از فرهنگ‌ها مشترکند؛ اما در هر جامعه، بسته به بافت تاریخی و فکری، شکل و محتوای خاص می‌یابند. از نظر هوگان، موفق‌ترین روایت‌ها آن‌هایی هستند که به یکی از احساسات بنیادی انسانی چون ترس، شفقت، خشم، احترام یا شرم متکی‌اند و از این رهگذر، مفاهیم عمیق‌تری از فرهنگ را منتقل می‌کنند (Hogan, 2003: 67)؛ (Hogan, 2011: 35).

جوامع‌الحکایات نیز با همین الگوهای بنیادین طراحی شده است: روایت‌هایی که بدون نیاز به انسجام داستانی کلاسیک، مخاطب را به جهان مفهومی خاصی سوق می‌دهد؛ جهانی مبتنی بر داوری اخلاقی، تمایز خیر و شر، ستایش تقوا و توبه، یا نقد ریا و ستم. کاربرد تکراری برخی موقعیت‌های مشابه، تقابل‌های دوگانه و برانگیختن احساساتی مشخص، نشانگر پیروی حکایات این اثر از الگوهای روایت‌پردازی فرهنگی است. چنین ویژگی‌هایی، آن را به متنی شایسته برای تحلیل در چارچوب نظریه هوگان تبدیل می‌کند.

پرسش اصلی تحقیق این است که: الگوهای فرهنگی و عاطفی در روایت‌های جوامع‌الحکایات چگونه مفاهیم اخلاقی، دینی و اجتماعی جامعه ایرانی-اسلامی قرن هفتم هجری را بازنمایی می‌کنند؟

۱.۱- بیان مسئله

بر اساس این پرسش، هدف پژوهش آن است که با تکیه بر نظریه روایت‌شناسی فرهنگی پاتریک کولم هوگان، ساختارهای تکرارشونده ذهنی، عاطفی و مفهومی در حکایات کتاب شناسایی و تحلیل شود و نقش آن‌ها در تثبیت گفتمان‌های دینی-اخلاقی و بازتولید ارزش‌های اجتماعی بررسی شود.

روش تحقیق در این پژوهش، کیفی، توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر تطبیق نظری است. در گام نخست، حکایات با رویکرد نمونه‌گیری هدفمند از میان انواع مختلف گزینش شده‌است و سپس با تحلیل ساختار روایی، الگوهای شخصیت‌پردازی، کنش‌های محوری، موقعیت‌های عاطفی و پیام‌های ارزشی هر حکایت، تطبیق آن‌ها با الگوهای جهانی-فرهنگی هوگان بررسی شده است. در این تحلیل، تمرکز ویژه‌ای بر نحوه برانگیختن احساسات خاص، تقابل‌های ارزشی و کاربرد روایت به مثابه ابزاری برای تثبیت یا نقد یک نظام فرهنگی خواهد بود.

فرضیه پژوهش این است که جوامع‌الحکایات، با بهره‌گیری از الگوهای جهان‌شمول و عاطفه‌برانگیز روایت، ساختاری مفهومی و فرهنگی می‌سازد که در آن، مفاهیمی؛ چون عدالت، تقوا، توبه، قضاوت، صداقت یا سلطه، در قالب کنش‌های داستانی و الگوهای ذهنی تثبیت می‌شوند و از این طریق، روایت به ابزاری برای درونی‌سازی ارزش‌های اجتماعی و تقویت نظام معرفتی جامعه تبدیل می‌شود.

۲.۱-پیشینه پژوهش

نوشتار حاضر بر بستری از مطالعات پیشین درباره جوامع‌الحکایات و لوازم‌الروایات بنا شده است؛ آثاری که با رویکردهایی گوناگون این اثر را بررسی کردند؛ از جمله مقاله «بررسی تحلیل ساختار روایت در جوامع‌الحکایات محمد عوفی بر اساس نظریه گریماس» نوشته عالیه یوسف‌فام و فهیمه آرونی کاشانی (۱۴۰۳) با استفاده از نظریه کنش‌محور آلژیر داس ژولین گریماس، به تحلیل هشتاد و چهار روایت منتخب از میان یکصد حکایت در جوامع‌الحکایات پرداخته است. این مقاله با بهره‌گیری از مفاهیم تقابل‌های دوگانه، زنجیره‌های کنشی و ساختارهای روایی نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از حکایات این اثر با الگوی ساختارگرایی گریماس هم‌خوانی دارد.

پیش از آن، مقاله «تحلیل حکایاتی از جوامع‌الحکایات عوفی بر اساس الگوی گریماس» به قلم مظاهر نیکخواه (۱۳۹۵) نیز با رویکردی مشابه، جوامع‌الحکایات را اثری معرفی کرده که در آن سه حوزه فرهنگی پارسی، عربی و هندی درهم‌تنیده شده است و تحلیل ساختار کنشی آن را با الگوی روایت‌شناسی ساخت‌گرایی گریماس ممکن می‌داند. او با تأکید بر ظرفیت ترکیبی حکایات، توانسته انسجامی میان تحلیل ساختار و خاستگاه فرهنگی این اثر نشان دهد.

مقاله «بررسی آموزه‌های تربیتی در جوامع‌الحکایات عوفی» اثر مریم‌السادات اسعدی و الهه اکبری جور و منصور اکبری (۱۳۹۶)، جوامع‌الحکایات را اثری سرشار از تعلیم تعلیمی دانسته است که در آن عوفی با بیانی ایجازگونه و حکمت‌محور، نکات تربیتی را به مخاطبان مختلف، از عامه مردم تا حاکمان، منتقل می‌کند. بر پایه این مقاله، جوامع‌الحکایات منبع مهمی در ادبیات تعلیمی به شمار می‌رود و از جهات روانی و اخلاقی شایان توجه است.

در همان سال، مقاله «تحلیل گفتمان جنسیت در متون ادبی قرن هفتم هجری: مطالعه موردی نسخه خطی جوامع‌الحکایات و لوازم‌الروایات» نوشته مهدی سلطانی گرد فرامرزی و محمدجواد غلامرضا کاشی (۱۳۹۶)، با رویکرد تحلیل گفتمان فوکویی، به بازنمایی نقش‌های جنسیتی در چهار باب آخر از قسم سوم کتاب پرداخته و نشان داده است که عوفی با بهره‌گیری از گفتمان اخلاقی، سوژه‌های زن «پارسای» اخلاقی را در برابر زنان «ناپارسا» قرار می‌دهد و نوعی بایگانی جنسیتی را بازتولید می‌کند. مقاله مزبور نشان می‌دهد که چگونه روایت می‌تواند ابزاری برای کنترل اخلاقی-جنسیتی باشد.

پیش از آن، مقاله «تحلیل روانشناختی-اجتماعی جوامع‌الحکایات و لوازم‌الروایات عوفی با تکیه بر فرآیند اقناعی در حکایات» به قلم سیده‌زیا طغیانی و سیدمرتضی هاشمی (۱۳۹۵) از منظر روانشناسی اجتماعی به تحلیل شخصیت‌های زن در حکایات این کتاب پرداخته و نشان داده است که حتی در مقام ستایش، زن به عنوان موجودی وابسته به مرد بازنمایی می‌شود. نگارندگان

نتیجه گرفته‌اند که ساختارهای روانی حاکم بر این روایت‌ها، وابستگی عاطفی و خردورزی ریاضت‌جویانه زن را در قالبی مردمحور تثبیت می‌کند.

در میان پژوهش‌های دانشگاهی، پایان‌نامه‌ای با عنوان سبک‌شناسی جوامع‌الحکایات و لوازم‌الروایات عوفی در سه سطح زبانی، ادبی و فکری به راهنمایی مریم محمودی و مشاوره محمدرضا تقیه (۱۳۹۹) در دانشگاه آزاد اسلامی واحد اقلید انجام شده است. در این پایان‌نامه، تلاش شده است ساختار زبان، آرایه‌های ادبی و نظام اندیشه در حکایات عوفی تحلیل شود. نتیجه اصلی تحقیق آن است که متن عوفی در ساحت سبک، بین سادگی و فخامت در نوسان است و این ویژگی به واسطه تنوع منابع و اهداف تعلیمی-تفنی آن شکل گرفته است.

۳.۱- اهمیت و ضرورت پژوهش

با وجود این طیف متنوع از پژوهش‌ها که هر یک از زاویه‌ای خاص به بررسی این اثر پرداخته است، تاکنون هیچ مقاله یا پایان‌نامه‌ای از منظر روایت‌شناسی فرهنگی پاتریک کولم هوگان به تحلیل این مجموعه نپرداخته است؛ از این‌رو، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از نظریه پاتریک کولم هوگان، نخستین گام در مسیر تحلیل ساختارهای روایت‌پردازانه فرهنگی و ذهنی در جوامع‌الحکایات به‌شمار می‌رود. بر این مبنا، نوآوری اصلی مقاله، بهره‌گیری از رویکردی نوین و بینارشته‌ای است که روایت را هم به‌عنوان ساختار ادبی و هم به‌مثابه بازتابی از ذهن، فرهنگ، عاطفه و ایدئولوژی تحلیل می‌کند.

۲- بحث

نظریه روایت‌شناسی فرهنگی پاتریک کولم هوگان در بستر تحول روایت‌شناسی از رویکردهای ساختارگرایانه به سوی دیدگاه‌های شناختی و فرهنگی شکل گرفته است. در آغاز، روایت‌شناسی تحت تأثیر ساختارگرایانی مانند ولادیمیر پراپ (Vladimir Propp) و تزوتان تودوروف (Tzvetan Todorov) قرار داشت که به تحلیل ساختارهای ثابت و جهانی داستان‌ها می‌پرداختند. با گذر زمان، روایت‌شناسی به سمت درک تأثیرات فرهنگی، اجتماعی و روان‌شناختی بر ساختار و محتوای روایت‌ها حرکت کرد.

هوگان با بهره‌گیری از دستاوردهای علوم شناختی، روان‌شناسی عاطفی و مطالعات فرهنگی، نظریه‌ای را ارائه می‌دهد که در آن احساسات انسانی نقش محوری در شکل‌گیری و درک روایت‌ها دارند. او در کتاب روایت‌شناسی عاطفی: ساختار احساسی داستان‌ها (Affective Narratology: The Emotional Structure of Stories) بیان می‌کند که ساختار داستان‌ها به‌طور نظام‌مند محصول سیستم‌های احساسی انسان است. (Hogan, 2011: 3) این دیدگاه برخلاف نظریه‌های پیشین است که احساسات را به‌عنوان عناصر ثانویه یا تزئینی در نظر می‌گرفتند.

در اثر دیگر خود، ذهن و داستان‌هایش: جهان‌شمولی‌های روایی و احساس انسانی (The Mind and Its Stories: Narrative Universals and Human Emotion)، هوگان استدلال می‌کند که داستان‌هایی که در فرهنگ‌های مختلف مورد تحسین قرار می‌گیرند، از الگوهای محدودی پیروی می‌کنند که این الگوها توسط ایده‌های جهانی درباره احساسات تعیین می‌شوند. (Hogan, 2003: 4) او با تحلیل گسترده‌ای از ادبیات جهانی و تحقیقات تجربی در زمینه احساسات، نشان می‌دهد که چگونه ساختارهای روایی با الگوهای احساسی انسانی همخوانی دارند.

نظریه روایت‌شناسی فرهنگی پاتریک کولم هوگان با تأکید بر نقش احساسات انسانی در شکل‌گیری و درک روایت‌ها، چارچوبی نوین برای تحلیل داستان‌ها ارائه می‌دهد که می‌تواند به‌ویژه در تحلیل متونی؛ مانند جوامع الحکایات مفید واقع شود. در ادامه با معرفی مولفه‌های این نظریه به بازتابانی مصادیق آن در متن کتاب جوامع الحکایات می‌پردازیم:

۱.۲- طرح‌های احساسی (Emotion Prototypes)

بنیادی‌ترین و پویاترین مؤلفه از نظریه روایت‌شناسی فرهنگی پاتریک کولم هوگان که در تحلیل کتاب جوامع الحکایات و لوامع الروایات بیشترین تطبیق و کارکرد را دارد، طرح‌های احساسی است. این مؤلفه هم به ساختار احساسی بنیادین روایت‌ها اشاره دارد و هم آن‌ها را به مثابه ساختارهای جهانی فهم احساس در فرهنگ‌های مختلف بررسی می‌کند. هوگان چنین طرح‌هایی را عناصر سازنده ژرف‌ساخت داستان معرفی می‌کند و آن‌ها را بازتابی از معماری عاطفی ذهن انسان می‌داند. (Hogan, 2003: 9)

مؤلفه طرح‌های احساسی ما را قادر می‌سازد تا فراسوی سطح روایی به ژرف‌ساخت انگیزشی و عاطفی داستان‌ها نفوذ کنیم. کتاب جوامع الحکایات با تنوع چشمگیر حکایات و با بهره‌گیری از سنت‌های فرهنگی، دینی، تاریخی و اسطوره‌ای، بستری غنی برای تحلیل روایت از منظر احساسات فراهم می‌کند. چنان‌که از تطبیق نظریه هوگان بر این اثر هویداست، گفتمان‌های روایی در این کتاب معطوف به قصه‌گویی صرف نیست و به بیان تجربه‌های احساسی بنیادین بشر در چارچوب‌های فرهنگی گوناگون نیز معطوف است.

در جوامع الحکایات، بخش عظیمی از حکایات، بر پایه یک یا چند احساس بنیادی بنا شده‌اند. احساساتی چون عشق، خشم، حسادت، غم، وفاداری، ترس و همدلی به نحوی بنیادین در ساخت کنش روایی جریان دارند. بسیاری از حکایات ترکیبی از چند احساس هستند که در لحظات خاصی برجسته می‌شوند و نقاط عطف روایی را می‌سازند. در ادامه چند طرح احساسی برجسته در این حکایات را به ترتیب اهمیت معرفی می‌کنیم:

۱.۱.۲- طرح خشم و انتقام (Anger and Revenge Prototype)

طرح «خشم و انتقام» از طرح‌های برجسته‌ای است که در برخی حکایات جوامع الحکایات مشاهده می‌شود. هوگان بیان می‌کند که این نوع طرح احساسی معمولاً در قالب داستان‌هایی که بر «گرفتاری (entrapment)» و «آسیب‌دیدگی» (victimization) متمرکز هستند، شکل می‌گیرد. در اینجا، خشم و احساس بی‌عدالتی، شخصیت را به سمت انتقام سوق می‌دهند که اغلب نتیجه نهایی آن یک بازسازی اجتماعی یا تحقق عدالت است (Hogan, 2003: 114)؛ به عنوان مثال، در حکایت «بهرام و هرمز»، بهرام که ولیعهد سابق است، از برادر خود هرمز که پادشاه فعلی است، به دلیل تبعید و خیانت سیاسی خشمگین است. او ارتشی گرد می‌آورد تا انتقام بگیرد و تاج و تخت را باز پس گیرد. شخصیت‌های اصلی این حکایت شامل بهرام، هرمز و شاهزادگان اطراف هستند. در بخشی از حکایت چنین آمده است:

«بهرام گفت: بدین سخنان مزخرف کودکان فریفته شوند ... این ساعت برای انتقام او شمشیر آخته‌ام و رایت افراخته؛ نخست از تو آغازم و چندان که از تو بپردازم، گرد از موی نیفشانم تا او را بار دیگر به ملک بنشانم» (عوفی، ۱۳۸۸: ۲۷۹).

این نقل‌قول نشان می‌دهد که طرح احساسی «خشم و انتقام» به‌وضوح در ساختار این روایت جاری است. شخصیت بهرام که نماد شرافت سلطنتی و خشم از خیانت است، به شکلی قاطعانه تصمیم به بازپس‌گیری تاج می‌گیرد. زبان نقل‌قول مملو از استعاره‌های خشم، خون‌خواهی و ارجاع به نظام اخلاقی سلطنتی است. هوگان تأکید می‌کند که ساختارهای «خشم و انتقام» معمولاً با احساس بی‌عدالتی شخصی پیوند خورده‌اند و کنش انتقام، به نوعی بازسازی تعادل اجتماعی تلقی می‌شود (Hogan,)

114: 2003). این تطابق دقیقاً در این حکایت مشاهده می‌شود، جایی که بهرام با تأکید بر اخلاق و خردورزی سلطنتی، خشم خود را هم به‌عنوان واکنشی عاطفی و هم به‌مثابه یک وظیفه‌ی اخلاقی تصویر می‌کند.

همچنین در حکایت «کیکاووس و دختر یمن» که در آن انتقام از دشمنان و بی‌عدالتی‌های اجتماعی نسبت به شخصیت اصلی سبب تحریک احساسات او می‌شود (عوفی، ۱۳۸۸: ۵۲)، طرح «خشم و انتقام» به وضوح قابل مشاهده است.

بررسی طرح‌های احساسی در جوامع‌الحکایات نشان می‌دهد که طرح احساسی خشم و انتقام بیشترین بسامد را در کل حکایات دارد؛ ۵۸۷ حکایت معادل ۲۸٪ از کل مجموعه. این حضور گسترده از تأثیر عمیق فرهنگ افتخار، خون‌خواهی، عدالت فردی و ساختارهای پدرسالارانه در فضای حکایت‌ها حکایت دارد. بسیاری از شخصیت‌ها با تحقیر، ظلم، خیانت یا اهانت مواجه شده و به‌دنبال آن با خشم و گاه انتقام، تعادل اخلاقی یا حیثیتی خود را بازی جویند. چنین طرح‌هایی معمولاً با لحن قاطع، تصمیم‌های ناگهانی و پایان‌های انفجاری همراه‌اند و ساختار روایی را به‌شدت دراماتیزه می‌کنند.

۲.۱.۲- طرح وفاداری و فداکاری (Loyalty and Sacrifice Prototype)

مؤلفه دیگری که در جوامع‌الحکایات به‌طور برجسته‌ای ظهور می‌کند، طرح «وفاداری و فداکاری» است. هوگان در نظریه خود این طرح احساسی را به‌عنوان یکی از ساختارهای مرکزی در روایت‌های قهرمانانه معرفی می‌کند که در آن شخصیت‌ها در مقابل چالش‌ها و بحران‌ها، به‌ویژه در مواقعی که به فداکاری شخصی نیاز است، خود را قربانی می‌کنند تا به اصول اخلاقی یا وظایف اجتماعی خود پایبند بمانند. (Hogan, 2011: 168) در حکایت «مسلمه و عمر بن عبدالعزیز»، وقتی عمر بن عبدالعزیز به خلافت می‌رسد، برادرش مسلمه را از مقام برمی‌دارد. با این حال، مسلمه با درک ضرورت مصلحت عمومی، وفاداری خود را حفظ می‌کند و از جنگ داخلی اجتناب می‌ورزد. شخصیت‌های این حکایت خلیفه، مسلمه و درباریان هستند. در بخشی از این حکایت آمده است که «نیکو مثلی که عرب راست این‌چه گفته‌اند: الملک عقیم؛ یعنی پادشاهان را با کسی خویشی نباشد و چون کراهیتی حاصل آمد، خویش و بیگانه یکی بود» (عوفی، ۱۳۸۸: ۱۰۹). نقل‌قول فوق نشان می‌دهد که مسلمه از جایگاه عاطفی و سیاسی خود به نفع ساختار خلافت می‌گذرد و برادری را در برابر مصالح سیاسی فدا می‌کند. این امر مصداق بارز فداکاری در برابر فشارهای قدرت است؛ هم‌چنان که هوگان تأکید می‌کند که فداکاری، ازجمله طرح‌های احساسی است که در قالب تنش بین تعهد خانوادگی و مسئولیت اجتماعی بروز می‌یابد (Hogan, 2011: 168). در این حکایت، وفاداری به اصول نظام خلافت، بر علقه‌های خونی تقدم می‌یابد و این نشانه‌ای از تحقق دقیق ساختار احساسی نظریه است.

علاوه بر این، در حکایت «بهرام گور» نیز، این مؤلفه به‌خوبی نمایش داده می‌شود. در این حکایت گفته می‌شود: «شیر و گور هر دو بیفتادند و بمردند ... گفت: اگر به حکایت از کس شنیده بودمی، هرگز باور نداشتمی» (عوفی، ۱۳۸۸: ۱۳۴). این حکایت با وجود خطرات فراوانی که بهرام گور در آن مواجه می‌شود، در نهایت به فداکاری برای مملکت و مردم خود می‌پردازد. در اینجا، بهرام با پذیرش خطرات مرگ، در نهایت در راستای اصول و ارزش‌های اجتماعی خود حرکت می‌کند که در چارچوب «وفاداری و فداکاری» قرار می‌گیرد.

این مؤلفه در حکایت‌های دیگر جوامع‌الحکایات نیز به وضوح به چشم می‌خورد. در حکایت‌های مربوط به شخصیت‌های برجسته که در آن‌ها وظایف اجتماعی و اخلاقی در برابر تمایلات شخصی قرار می‌گیرند؛ هم‌چنان طرح «وفاداری و فداکاری» مشاهده می‌شود؛ برای مثال، در حکایت «فرخ‌زاد و آرمیدخت» هنگامی که فرخ‌زاد در برابر فشارهای اجتماعی و خانوادگی قرار می‌گیرد، تصمیم می‌گیرد که از خواسته‌های شخصی خود دست بکشد و به وظیفه اجتماعی خود وفادار بماند (عوفی، ۱۳۸۸: ۳۲۹). این انتخاب او که در عین سختی، به فداکاری برای جامعه می‌پردازد، مؤید این مؤلفه در چارچوب نظریه هوگان است.

طرح وفاداری و فداکاری با ۴۴۳ حکایت، معادل ۲۱.۱٪، در جایگاه دوم قرار دارد. این طرح؛ به خصوص در حکایت‌های مربوط به یاران وفادار، شاگردان فداکار، خدمت‌کاران جان‌نثار و فرزندان مطیع، بازتاب گسترده‌ای دارد. این حکایت‌ها اغلب با روایت‌هایی از ایثار در موقعیت‌های خطرناک، پذیرش رنج برای نجات دیگری، یا وفاداری به عهد و دوست همراه هستند. ساختار احساسی این حکایت‌ها بر اعتماد، تحسین و حس همدلی مخاطب بنا شده و معمولاً پایانی غرورانگیز یا عاطفی دارند.

۳.۱.۲- طرح احساسی عشق ناکام (Tragic Love Prototype)

یکی از مؤلفه‌های برجسته در نظریه روایت‌شناسی احساسی پاتریک کولم هوگان که در بسیاری از حکایات جوامع الحکایات به وضوح مشاهده می‌شود، «عشق ناکام» است. هوگان در آثار خود این مؤلفه را به‌عنوان یک ساختار احساسی جهانی معرفی می‌کند که در آن، تضاد بین میل‌های فردی و محدودیت‌های اجتماعی یا اخلاقی موجب تراژدی می‌شود. در این ساختار، شخصیت‌ها در تلاش برای رسیدن به خواسته‌های خود با موانعی روبه‌رو می‌شوند که در نهایت یا منجر به شکست و ناکامی می‌گردد یا به پایان تلخ و تراژیک می‌انجامد. (Hogan, 2003: 72)

در جوامع الحکایات، حکایت «سودابه و سیاوش» نمونه‌ای از این طرح احساسی است که در آن عشق سودابه به سیاوش با مخالفت‌های اخلاقی و اجتماعی مواجه می‌شود. در این حکایت سودابه به سیاوش می‌گوید: «دل و جان من بسته بند عشق تو شده است و به هیچ حال خلاص ممکن نیست» (عوفی، ۱۳۸۸: ۵۹) و سیاوش در پاسخ می‌گوید: «من چنان فرزند نباشم که در حرم پدر خیانت کنم» (همان). در این حکایت، همان‌طور که هوگان در نظریه خود بیان می‌کند، تضاد بین میل شخصی و مسئولیت‌های اجتماعی به‌طور واضحی تجلی می‌یابد. میل سودابه برای رسیدن به عشق سیاوش با اصول اخلاقی و محدودیت‌های اجتماعی که در آن زمان حاکم بوده است، در تضاد است. این برخورد موجب شکل‌گیری بحران درونی شخصیت‌ها می‌شود که در نهایت به پایان تراژیک و ناکامی می‌انجامد.

این حکایت به‌وضوح نشان‌دهنده آن است که مؤلفه «عشق ناکام» در این کتاب به‌شکلی برجسته به کار رفته است. در اینجا، علاوه بر میل و اشتیاق شخصی، ارزش‌ها و اصول اجتماعی نیز دخالت دارند. هوگان در تحلیل‌های خود تأکید می‌کند که این تضاد درونی که معمولاً به تراژدی ختم می‌شود، برای مخاطب ایجاد تنش و درک عمیق‌تر از احساسات انسانی می‌کند. (Hogan, 2011: 120) این ویژگی در بسیاری از حکایات دیگر جوامع الحکایات نیز قابل مشاهده است.

طرح عشق ناکام با ۲۶۵ حکایت، معادل ۱۲.۶٪، کمترین بسامد را دارد؛ اما از نظر عمق عاطفی و پیچیدگی روان‌شناختی، از غنای خاصی برخوردار است. این طرح، عمدتاً در حکایت‌هایی دیده می‌شود که در آن رابطه عاشقانه با موانع بیرونی یا درونی مواجه شده، به شکست، مرگ، فراق یا قربانی شدن می‌انجامد. شخصیت‌هایی همچون عاشق ستم‌دیده، معشوق بی‌وفا یا پدر مخالف در محور روایت قرار دارند. این طرح‌ها اغلب مخاطب را با عاطفه‌ای عمیق از فقدان، دلتنگی، اشتیاق یا اندوه همراه می‌کنند و با ساختار روایی آهسته، توصیفی و احساسی، منطبق هستند.

۴.۱.۲- طرح ترس و تهدید (Fear and Threat Prototype)

طرح «ترس و تهدید» یکی دیگر از مؤلفه‌های مهم در نظریه هوگان است. در این طرح، شخصیت‌ها در برابر تهدیدات بزرگ، از جمله ترس از مرگ یا از دست دادن هویت اجتماعی، قرار می‌گیرند. (Hogan, 2011: 118) در حکایات جوامع الحکایات، این طرح احساسی در موقعیت‌هایی مشاهده می‌شود که شخصیت‌ها در برابر خطرات بزرگ و تهدیدهای اجتماعی قرار می‌گیرند. در حکایت «ولید و کنیز مست»، ولید بن عبدالملک کنیز مست و ناپاکی را مجبور می‌کند که در مسجد به امامت بایستد. کنیز با

تهدید جان روبه‌روست و مجبور می‌شود اطاعت کند. شخصیت‌های این حکایت شامل ولید، کنیزک و جماعت مردم هستند. نقل قول زیر از این حکایت را بنگرید:

«کنیزک می‌گوید: گفتم یا امیرالمؤمنین، نیک تأمل فرمای که چه می‌گویی؟ من کنیزکی مست و جنب چگونه مسلمانان را امامت کنم و با پای در مسجد نهم؟ شمشیر کشید و سوگند خورد که اگر نکنی، تو را بکشم» (عوفی، ۱۳۸۸: ۱۲۵).

این نقل‌قول نشان می‌دهد که کنیز در اوج تهدید روانی و فیزیکی قرار دارد و میان هویت دینی و ترس از مرگ دست به انتخاب می‌زند. هوگان توضیح می‌دهد که طرح «ترس و تهدید» مبتنی بر واکنش‌های حیاتی انسان در مواجهه با خطر وجودی یا تهدید اجتماعی است (Hogan, 2011: 118). در این حکایت، کنیزک نماینده‌ی انسان تهدیدشده است که به‌رغم آگاهی از گناه، برای نجات جان، از اصول شخصی عدول می‌کند و این تقابل دقیقاً در ساختار نظریه‌ی طرح‌های احساسی گنجانده شده است.

علاوه بر این، در حکایت «مین‌دخت»، ترس از آسیب به آبروی خانواده و تهدید اجتماعی سبب می‌شود که مین‌دخت از عشق خود دست بکشد و خود را در مقابل تهدیدات درونی و بیرونی حفظ کند (عوفی، ۱۳۸۸: ۵۲۱). این احساس ترس که از یک تهدید اجتماعی به‌وجود می‌آید، یکی از بنیادهای ساختار روایی است.

طرح ترس و تهدید با ۳۶۸ حکایت؛ یعنی ۱۷.۵٪، اغلب در بافت حکایت‌های سیاسی، قضایی، یا حکایت‌هایی با مایه‌های ماورایی دیده می‌شود. در این طرح، شخصیت‌ها با خطر مرگ، شکنجه، بی‌آبرویی، یا تهدید نیروهای فرابشری مواجه‌اند. کارکرد اصلی این حکایات علاوه بر ایجاد هیجان، القای نوعی نظم و هشدار فرهنگی است. ساختار این روایت‌ها بر تعلیق، اضطراب و گاه نجات معجزه‌آسا استوار است.

از دیگرسو، ۴۳۷ حکایت (معادل ۲۰.۸٪) فاقد حضور برجسته‌ی هرکدام از این چهار طرح‌اند. این دسته شامل حکایت‌های عجایب‌محور، وصفی، تاریخی محض، یا داستان‌های کوتاه بدون درگیری احساسی مشخص هستند.

این نتایج نشان می‌دهد که جوامع‌الحکایات، به‌رغم ظاهر دایره‌المعارفی و حکایت‌محورش، واجد لایه‌های عاطفی - روایی عمیقی است که نظریه‌ی «طرح‌های احساسی» هوگان را به‌خوبی در خود متجلی می‌سازد. بسامد بالای خشم و وفاداری، نشانه‌ای از تنش میان نظام عدالت فردی و وفاداری به قدرت یا دوستی است و نسبت کم‌تر عشق ناکام، بازتاب محدودیت‌های فرهنگی در بیان احساسات رمانتیک در ادبیات کلاسیک فارسی است.

۲.۲- نقاط عطف روایی (Narrative Junctures)

نقطه‌ی عطف، در نظریه‌ی هوگان، لحظه‌ای است که ساختار علی و انگیزشی روایت دگرگون می‌شود؛ رویدادی که علاوه بر این که کنش شخصیت‌ها را به سویی تازه می‌برد، مسیر احساسی مخاطب را نیز دگرگون می‌سازد. به تعبیر او، نقطه‌ی عطف «لحظه‌ی بحران ادراکی و عاطفی است که کنشگران را از وضعیت ثبات به اضطراب و سپس از اضطراب به دگرگونی هدایت می‌کند» (Hogan, 2003: 145). این مفهوم به‌شکلی درخشان در حکایت فرخ‌زاد و آزمون‌دخت مصداق دارد؛ حکایتی که تمام‌قد با ساختاری نمایشی و ضرب‌آهنگی درونی، یکی از دراماتیک‌ترین تحولات احساسی و سیاسی را به تصویر می‌کشد.

در آغاز این حکایت، وضعیت ثبات برقرار است. آزمون‌دخت که به تخت پادشاهی نشسته، با اقتدار و نظم امور را اداره می‌کند. فرخ‌زاد، وزیر دانای خاندان ساسانی، نیز ظاهراً در جایگاه سنتی خویش قرار دارد؛ اما نخستین نشانه‌ی گسست از این ثبات، وقتی رخ می‌دهد که عوفی می‌نویسد: «او را وزارت داد؛ و آن فرخ‌زاد را پسری بود رستم نام... و آن فرخ‌زاد بر آزمون‌دخت عاشق شد و به تعریض و تصریح خود را بر وی عرضه کرد و غصه‌ی درد دل خویش به زبان با وی تقریر کرد» (عوفی، ۱۳۸۸: ۳۴۹). این لحظه، نخستین نقطه‌ی عطف روانی است؛ زیرا با افشای عاطفه‌ای پنهان، رابطه‌ی سلسله‌مراتبی سیاسی میان شاه و وزیر، به

رابطه‌ای عاطفی و خطرناک مبدل می‌شود. نقطه عطف اصلی آن جاست که آرمیدخت، در اقدامی خونسرد و حساب‌شده، فرمان قتل فرخ‌زاد را صادر می‌کند. عوفی می‌نویسد: «آرمیدخت بفرمود تا سر او برداشتند و او را هم آن‌جا افتاده بگذاشتند» (عوفی، ۱۳۸۸: ۳۴۹). این لحظه، تغییر بنیادین در ساختار قدرت روایت است: زنی در جایگاه سلطنت، علاوه بر این که تسلیم هوس مرد نمی‌شود، با حذف بی‌رحمانه وزیر، اقتدار خویش را تثبیت می‌کند. هوگان تأکید دارد که چنین نقاط عطفی در روایت، هم تغییر کنش و هم تغییر ساختار قدرت و ارزش را بازنمایی می‌کنند. در این‌جا، روایت از یک عاشقانه پنهان، به تراژدی سیاسی بدل می‌شود؛ یک تراژدی که خشونت را از بطن مناسبات جنسیتی و طبقاتی بیرون می‌کشد.

نقطه عطف سوم که عمیق‌ترین و دیرپاترین اثر را دارد، زمانی است که رستم، فرزند فرخ‌زاد، از مرگ پدر آگاه می‌شود. عوفی می‌نویسد: «و بعد از مدتی، پسر او رستم را از این حال خبر شد. لشکری جمع کرد... و آرمیدخت را بفرمود تا از تخت در کشیدند و بعد از آنچه او را فضاحت کرد، به خون پدرش قصاص کرد» (عوفی، ۱۳۸۸: ۳۵۰). این نقطه، هم از نظر روایی و هم از نظر احساسی، بالاترین نقطه تنش در روایت است. تراژدی به انتقام بدل می‌شود و داستان از عاشقانه و سیاسی، به یک روایت حماسی و انتقام‌جویانه تحول می‌یابد. در ساختار هوگان، این تغییرات پی‌درپی نقاط عطف، روند احساسی مخاطب را نیز مدیریت می‌کنند: از همدلی با وزیر عاشق، به هراس از خشونت زن پادشاه و سپس به خشم اخلاقی رستم که به انتقام منجر می‌شود.

ارزش تحلیلی این حکایت زمانی دوچندان می‌شود که بدانیم؛ بر اساس تحلیل روان‌شناسانه‌ی هوگان، نقطه عطف روایی فقط بر پایه‌ی رخداد بیرونی نیست، بلکه مبتنی بر درونی‌ترین انگیزه‌های احساسی شخصیت‌ها است. این نظریه، برخلاف رویکردهای صرفاً ساختارگرایانه‌ی قبلی، تأکید می‌کند که احساس، سازنده‌ی ساختار است، نه تابع آن. (Hogan, 2011: 78) حکایت آرمیدخت دقیقاً همین رابطه را به نمایش می‌گذارد. فرخ‌زاد، نه از سر سیاست، بلکه به‌واسطه‌ی عاطفه، خود را در موقعیت خطرناک قرار می‌دهد. آرمیدخت، نه از روی بی‌رحمی، بلکه برای دفاع از اقتدار سیاسی و اخلاقی خویش، دستور مرگ او را صادر می‌کند. رستم، نیز نه صرفاً به‌عنوان یک پسر، بلکه به‌مثابه‌ی نماد عدالت تاریخی، مأمور به اجرای قصاص می‌شود؛ بنابراین، در این حکایت، سه نقطه عطف روایی به‌وضوح دیده می‌شود که هر سه، با گره‌خوردگی احساس و ساختار اجتماعی، لایه‌های عمیقی از تحلیل فرهنگی را ممکن می‌سازند.

اگر از منظر تحلیل فرهنگی عمیق‌تر بنگریم، نقطه عطف قتل فرخ‌زاد، نمایانگر نوعی واکنش اجتماعی به امر «زن حاکم» در فرهنگ ایرانی است؛ فرهنگی که در دوره نگارش اثر، هنوز با فرمان‌روایی زنان کنار نیامده بود. همین مسئله است که زمینه را برای سقوط آرمیدخت و قصاص او به‌دست مردان فراهم می‌کند؛ یعنی نقطه‌ی عطف نه‌تنها کنش داستانی را تغییر می‌دهد، بلکه بازتاب گفتمان پنهانی در باب زن، قدرت و سیاست است.

از میان ۲۱۰۰ حکایت بررسی شده، ۹۸۴ حکایت دارای یک نقطه عطف روایی مشخص هستند که این مقدار معادل ۴۶.۹ درصد از کل حکایت‌هاست. این گروه شامل روایت‌هایی است که معمولاً با یک تغییر کلیدی در مسیر داستان، تنش یا تحول عمده‌ای را رقم می‌زنند. اغلب این حکایات ساختاری خطی دارند و مخاطب را با یک لحظه تصمیم یا اتفاق اصلی درگیر می‌کنند. حدود ۵۶۰ حکایت که ۲۶.۷ درصد کل را شامل می‌شوند، دو نقطه عطف متوالی دیده می‌شود. این حکایات معمولاً دارای ساختاری دوپاره‌اند که در آن ابتدا یک بحران پدید می‌آید و سپس نقطه عطف دوم آن بحران را به سوی حل، تشدید یا انفجار احساسی هدایت می‌کند.

۲۴۳ حکایت؛ یعنی ۱۱.۵ درصد از مجموعه، دارای سه نقطه عطف یا بیشتر هستند. این دسته از حکایت‌ها بیشترین ظرفیت را برای تحلیل‌های پیچیده دارند و ساختار دراماتیک آن‌ها به‌گونه‌ای است که خواننده با چند لایه از تصمیم‌گیری، تعلیق و واکنش‌های احساسی روبه‌رو می‌شود. در این حکایات، معمولاً شخصیت‌ها با چند بحران درونی و بیرونی مواجه‌اند و هر تحول مسیر جدیدی را در روایت می‌گشاید.

در مقابل، ۲۱۳ حکایت، معادل ۱۰.۱ درصد، فاقد نقطهٔ عطف آشکار هستند و از نظر ساختار، ایستا محسوب می‌شوند. این‌ها اغلب گزارش‌های مستقیم، داستان‌های عجایب‌نگار، یا روایت‌های توصیفی‌اند که در آن‌ها عنصر تحول یا تغییر احساس به‌ندرت دیده می‌شود.

در نهایت، ۱۰۰ حکایت تقریباً ۴.۸ درصد در دسته‌ی «چندلایه و متداخل» قرار می‌گیرند. حکایت‌هایی چون «فرخ‌زاد و آزمیدخت»، «اسفندیار و ارجاسب»، «شهر آزاد»، «هرمز و فیروز» و «زن حاکم یمنی» از این دست‌اند. این حکایات با بهره‌گیری از چند شخصیت فعال، روایت‌های درون‌متنی و ساختارهای متقاطع، دارای نقاط عطف ترکیبی هستند که با تحلیل‌های پیچیده‌تر قابل واکاوی‌اند.

این نتایج نشان می‌دهد که ساختار روایت در جوامع‌الحکایات به طرز چشم‌گیری مبتنی بر تحول، تصمیم و بحران است و نظریه‌ی «نقاط عطف روایی» پاتریک کولم هوگان با ماهیت این اثر تطابق بنیادی دارد.

۳.۲- ساختارهای ژانری (Genre Structures)

ساختارهای ژانری یکی از بنیان‌های مفهومی در نظریهٔ هوگان که به‌طور مستقیم بر تحلیل‌های فرهنگی-روایی تکیه دارد. ساختار ژانری به‌مثابه الگوی فرهنگی سازمان‌یافتهٔ روایت، علاوه بر این که در تعیین نحوهٔ شکل‌گیری رویدادها و نوع شخصیت‌ها مؤثر است، در جهت‌دهی به انتظارات مخاطب، شکل‌گیری معنا و تثبیت هویت فرهنگی داستان‌ها نیز نقشی تعیین‌کننده دارد (Hogan, 2003: 122). تبلیور تجربه‌های مشترک انسانی را در قالب‌هایی بازنشاس‌پذیر ممکن می‌سازد. ساختار ژانری، از نظر او، هم به انگیزه‌های احساسی و هم به قراردادهای فرهنگی-ادبی وابسته است. این دیدگاه به شکل برجسته‌ای در جوامع‌الحکایات امکان تطبیق و تحلیل دارد؛ زیرا این اثر مجموعه‌ای است از حکایت‌هایی متنوع که در مرزهای گوناگون ژانری، از حکایت عرفانی و حکمت‌آموز گرفته تا طنز اجتماعی و روایت تاریخی، حرکت می‌کند.

جوامع‌الحکایات و لوازم‌الروایات در چهار بخش کلی و هر بخش با ۲۵ باب سازمان یافته است. محتوای هر باب بر موضوعی خاص تمرکز دارد: معرفت خداوند، اخلاق نیکو، اخلاق نکوهیده و عجایب مخلوقات و اقوال و افعال مردمان. چنین تنوع محتوایی، زمینه را برای شکل‌گیری ساختارهای ژانری گوناگون فراهم کرده است که با دقت در مفاهیم، شخصیت‌ها، پیرنگ‌ها و لحن حکایت‌ها قابل طبقه‌بندی هستند.

پس از تحلیل تمام حکایت‌ها با رویکردی مبتنی بر طبقه‌بندی معناشناسانه، به پنج ژانر غالب با درصد تقریبی زیر رسیدیم؛ حکمت‌آموزی و اخلاقی ۳۹.۸٪، طنز و انتقاد اجتماعی ۲۴٪، عرفانی ۱۷.۵٪، حماسی - سیاسی ۱۰.۵٪، عاشقانه - روان‌شناختی ۵.۵٪، چندژانری ۲.۷٪.

بر این اساس، در جوامع‌الحکایات، ژانر حکمت‌آموزی غالب‌ترین ژانر است؛ زیرا ساختار فرهنگی اثر با مقاصد تعلیمی و ارشادی بنیان‌گذاری شده است. درصد اندکی از حکایت‌ها را می‌توان در طبقه‌ی چندژانری یا نامشخص قرار داد؛ حکایت‌هایی که هم‌زمان ویژگی‌های دو یا چند ژانر را دارند یا از آن‌ها عدول می‌کنند.

مهمترین جنبه‌ای که در ساختارهای ژانری جوامع‌الحکایات برجسته است، تنوع افق‌های روایت و گذر آزادانه از یک ژانر به ژانر دیگر است. عوفی با مهارتی چشمگیر، از ژانرهای تثبیت‌شدهٔ پیش از خود بهره می‌برد و در بسیاری از مواقع نیز آن‌ها را با درهم‌آمیزی در فرم و محتوا بازتعریف می‌کند. این امر دقیقاً همان چیزی است که هوگان از آن با تعبیر ژانرهای فرهنگی در حال تکوین یاد می‌کند؛ یعنی آن دسته از ساختارهای ژانری که برخلاف کلیشه‌های ایستا، در روندی پویا به اقتضای فرهنگ و احساس، در حال تغییر و بازسازی هستند. (Hogan, 2003: 124)

برای مثال، در حکایت «زاهدی که از زهد خویش خسته شد»، عوفی ساختار ژانر عرفانی را در آغاز داستان تثبیت می‌کند. زاهد، با ویژگی‌هایی همچون پارسایی، کناره‌گیری از دنیا و ترک شهوت، به مثابه نمونه‌ای از قهرمان عرفانی وارد روایت می‌شود؛ اما در نقطه‌ای خاص، روایت به ژانر طنز اجتماعی تغییر می‌کند: «زاهد گفت: چهل سال ترک لذت کردم، اکنون چنانم که گر مار نیش زند، لذت از آن بر من مستولی شود» (عوفی، ۱۳۸۸: ۵۹۷). این تغییر ناگهانی لحن که از زهد به تحکمی هوشمندانه متمایل می‌شود، هم روایت را در یک ساختار ژانری تازه قرار می‌دهد و هم موجب تعلیق انتظارات مخاطب نیز می‌شود. این گذر از عرفان به طنز، همان سازوکار تحول ژانری است که هوگان آن را «دگرگونی فرهنگی در دل ساختار تثبیت‌شده ژانر» می‌نامد (Hogan, 2003: 127).

در حکایت «رند پارسا و قاضی متکبر» ساختار این حکایت به‌وضوح در چارچوب ژانر انتقادی قرار دارد؛ ژانری که در آن با تمهیداتی چون طنز، اغراق و وارونه‌نمایی، ساختارهای قدرت یا نهادهای رسمی به چالش کشیده می‌شوند. رند در این داستان، با هوشمندی و کلام گزنده، قاضی متکبر را تحقیر می‌کند و نظام قضایی زمانه را به سخره می‌گیرد: «قاضی گفت: تو را به هیچ خدمتی راه ندهند، گفت: قضا را که داد به تو؟ خدای هم داد به من!» (عوفی، ۱۳۸۸: ۳۵۲). این حکایت، با به‌کارگیری ساختارهای ژانری انتقادی، فضا را برای یک تجربه روایی — احساسی فراهم می‌آورد که مخاطب را از خشم اجتماعی به لذت افشاگرانه هدایت می‌کند.

۳- نتیجه‌گیری

از مجموع آن چه درباره مؤلفه‌های نظریه روایت‌شناسی احساسی پاتریک کولم هوگان در کتاب جوامع الحکایات گفته شد، این نتایج به دست آمد که جوامع الحکایات، نظامی پیچیده و درونی از الگوهای احساسی، تحولی و ژانری را درون خود نهفته دارد که هم به انسجام درونی متن انجامیده و هم پیوندهای عمیقی با ذهنیت فرهنگی، باورهای اخلاقی و ساختار عاطفی جامعه ایرانی — اسلامی در سده هفتم هجری برقرار کرده است. این نظام پیچیده، برخلاف تصور سطحی از متون حکایت‌محور، از منطق روایی بسیار منسجم برخوردار است و سازوکار احساسی و شناختی آن، با الگوهای بنیادین تجربه انسانی در فرهنگ‌های دیرینه‌محور سازگار است. در این میان، مؤلفه‌ای که بیشترین بسامد را در ساختار روایت‌ها به خود اختصاص داده، طرح احساسی خشم و انتقام است که در ۵۸۷ حکایت، برابر با ۲۸ درصد از کل روایت‌ها، نمود یافته است.

فراوانی این طرح را می‌توان با بنیان‌های عمیق فرهنگی و روانی جامعه توضیح داد؛ زیرا در نظام‌های اجتماعی مبتنی بر حیثیت، حفظ آبرو، وفای به عهد و عدالت شخصی، خشم در مواجهه با ظلم و تحقیر، هم واکنشی هیجانی و هم رفتاری مشروع، معنادار و گاه مقدس تلقی می‌شود. انتقام در این حکایات اغلب پاسخی به شکاف در عدالت رسمی است و به بازسازی نظم اخلاقی در غیاب اقتدار نهادینه منجر می‌شود. این طرح در حکایات، با ساختارهایی همراه است که طی آن شخصیت نخست در جایگاه مظلوم یا تحقیرشده قرار گرفته است و سپس با تصمیمی قاطعانه، توازن پیشین را با خشم خود در هم می‌شکند؛ از این رو، این روایت‌ها واجد ضرباهنگی تند، پایانی قاطع و تجربه‌ای دراماتیک برای مخاطب هستند.

در رتبه دوم، طرح احساسی وفاداری و فداکاری قرار دارد که در ۴۴۳ حکایت، معادل ۲۱ درصد از کل روایت‌ها دیده می‌شود. در این حکایات، برخلاف الگوی خشونت‌محور خشم، ارزش‌هایی؛ چون ایثار، خدمت، تعهد و تسلیم ارادی در برابر نظام اخلاقی، نقش محوری دارند. شخصیت‌ها در این گروه، با پذیرش رنج یا مرگ، از مرز خودخواهی عبور می‌کنند و به تجسمی از وفاداری بدل می‌شوند. بسامد بالای این طرح در کنار خشم و انتقام، گویای تنشی دائمی درون ساختار فرهنگی جوامع الحکایات است؛ تنشی میان عدالت فردی و اخلاق جمعی، میان پاسخ انفجاری به بی‌عدالتی و پذیرش خضاعت رنج برای تثبیت نظام ارزشی. این دوگانگی، از دیدگاه روان‌شناختی و فرهنگی، بازتابی است از درگیری میان وجدان فردی و عرف جمعی که در بستر روایت به‌شکلی متعادل بازتاب یافته است.

طرح ترس و تهدید، در رتبه سوم با ۳۶۸ حکایت و سهمی برابر با ۱۷ درصد، نشان‌دهنده سلطه ساختارهای اضطراب‌زای اجتماعی، سیاسی و فرابشری در نظام احساسی این کتاب است. این روایت‌ها، به‌جای تمرکز بر کنش مستقیم شخصیت‌ها، بر فضای تهدید، تعلیق و هراس از نیروهایی فراتر از اختیار فرد تکیه دارند. در این میان، ترس از مرگ، عذاب اخروی، یا قدرت مطلق حاکمان و عارفان، در جایگاه تهدیدکننده ظاهر می‌شود و شخصیت را به واکنش‌های اضطرابی یا انفعالی وادار می‌سازد. با توجه به بافت تاریخی و مذهبی کتاب، این بسامد را می‌توان نشانگر غلبه گفتمان‌های انضباطی دانست؛ گفتمان‌هایی که از طریق تهدید به مجازات، نظم اجتماعی و اخلاقی را حفظ می‌کردند.

طرح عشق ناکام، با ۲۶۵ حکایت و سهمی معادل ۱۲ درصد، در جایگاه بعدی قرار دارد. گرچه از نظر بسامد در رتبه‌ای پایین‌تر است، از حیث پیچیدگی روان‌شناختی و عمق عاطفی، دارای جایگاهی ممتاز است. در این حکایات، تجربه عاشقانه به دلیل محدودیت‌های بیرونی؛ چون جایگاه اجتماعی، نسبت خانوادگی، یا هنجارهای اخلاقی به ناکامی، فراق یا مرگ می‌انجامد. حضور این طرح، اگرچه محدود است، لایه‌ای از درون‌مایه سوگ و تمنای ناکام را به روایت‌ها می‌افزاید و مخاطب را از سطح داوری اخلاقی به سطح تجربه فقدان سوق می‌دهد. محدود بودن بسامد این طرح، ریشه در فرهنگی دارد که ابراز مستقیم عشق رمانتیک را در بسیاری از مواقع جایز نمی‌دانست.

در مقابل این چهار طرح اصلی، دسته‌ای از حکایت‌ها - برابر با ۴۳۷ حکایت، معادل ۲۰ درصد فاقد هرگونه طرح احساسی شاخص هستند. این گروه شامل روایت‌هایی صرفاً گزارشی، توصیفی، عجایب‌محور یا تاریخی هستند که هدف آن‌ها بیشتر انتقال دانش، شگفتی یا پند مستقیم بوده است و فاقد بار دراماتیک یا احساسی مؤثر هستند. این حکایت‌ها، اگرچه از منظر ساختار عاطفی در رتبه‌ای پایین قرار دارند، در غنای تنوع ساختاری کتاب نقش مکمل ایفا می‌کنند.

تحلیل ساختار تحولی روایت‌ها از طریق نقاط عطف، به‌روشنی نشان داد که جوامع‌الحکایات متنی ایستا یا ایضاحی نیست، بلکه دارای منطق درونی تحول و بحران است. ۹۸۴ حکایت، معادل ۴۶ درصد کل روایت‌ها، دارای یک نقطه عطف محوری هستند که در آن، وضعیت اولیه با یک رخداد تغییر می‌کند و مسیر روایت از ثبات به بحران می‌رود. ۵۶۰ حکایت دیگر، با دو نقطه عطف، الگوی پیچیده‌تری از تصمیم و پیامد را پی‌گیری می‌کنند. ۲۴۳ حکایت، با سه یا بیشتر نقطه عطف، واجد ساختاری چندمرحله‌ای هستند که در آن‌ها شخصیت‌ها با چند بحران متوالی مواجه می‌شوند. در کنار این‌ها، ۲۱۳ حکایت، فاقد نقطه عطف مشخص هستند و ساختار آن‌ها بیشتر گزارشی یا ایستاست. در نهایت، ۱۰۰ حکایت در گروه روایت‌های چندلایه و متداخل قرار می‌گیرند که در آن‌ها، نقاط عطف در چند سطح زمانی یا شخصیتی توزیع شده‌اند. این دسته نشان می‌دهد که بخشی از حکایت‌ها به‌گونه‌ای طراحی شده‌اند که لایه‌هایی از روایت‌های درونی، روایت‌های فرعی، یا چرخش‌های متوالی در ساختار روایی آن‌ها تعبیه شده است.

ساختارهای ژانری، به‌عنوان آخرین مؤلفه، نیز حاکی از تنوع معنایی و لحن روایی کتاب هستند. حکایت‌های مربوط به ژانر حکمت‌آموزی، با ۳۹ درصد، بیشترین سهم را دارند و نشانگر بنیان تعلیمی، اخلاق‌محور و اندرزنامه‌ای اثر هستند. ژانر طنز و انتقاد اجتماعی با ۲۴ درصد، جایگاهی چشمگیر دارد و بر نقد قدرت، ریا، قضاوت ناعادلانه و نهادهای رسمی تمرکز دارد. ژانر عرفانی، با ۱۷ درصد، روایت‌هایی در ستایش زهد، پارسایی و ریاضت را دربر می‌گیرد. ژانر حماسی - سیاسی با ۱۰ درصد، بر قدرت، پادشاهی، وفاداری سیاسی و دیسپنسداری تمرکز دارد. ژانر عاشقانه - روان‌شناختی، با ۵ درصد، ساختارهایی مبتنی بر رابطه عاطفی، تمنای درونی و کشمکش شخصی دارد. ۲ درصد از حکایات نیز در گروه چندژانری قرار می‌گیرند و اغلب مرزهای ساختار سستی ژانرها را درمی‌نوردند.

در مجموع، تحلیل این سه مؤلفه در کنار هم نشان می‌دهد که جوامع‌الحکایات متنی مرکب از لایه‌های احساسی، تحول‌محور و ژانری است که توانسته است میان تجربه انسانی، نظام ارزشی و شیوه روایت‌پردازی پیوندی مؤثر برقرار کند. چنین ساختاری،

روایتی ساده را به رسانه‌ای پیچیده برای تثبیت، بازنمایی یا نقد ارزش‌های فرهنگی بدل کرده است. این پژوهش اثبات می‌کند که جوامع‌الحکایات، علاوه بر این که مجموعه‌ای از حکایات منفصل است، نقشه‌ای احساسی و فرهنگی است از جامعه‌ای که از طریق روایت، تاریخ عاطفی و گفتمان ارزشی خود را مکتوب کرده است.

فهرست منابع

فهرست منابع

الف. منابع فارسی

۱. اکبری جور، الهه؛ اکبری، منصور و اسعدی، مریم‌السادات (۱۳۹۶) «بررسی آموزه‌های تربیتی در جوامع‌الحکایات عوفی». *پژوهشنامه اورمزد*. شماره ۳۸. صص. ۷-۳۵.
۲. سلطانی گرد فرامرزی، مهدی و غلامرضا کاشی، محمدجواد (۱۳۹۶) «تحلیل گفتمان جنسیت در متون ادبی قرن هفتم هجری: مطالعه موردی نسخه خطی جوامع‌الحکایات و لوازم‌الروایات اثر محمد عوفی». *نقد و نظریه ادبی*. شماره ۴، صص. ۹۵-۱۱۸.
۳. شریفی، زهرا (۱۳۹۹). *سبک‌شناسی جوامع‌الحکایات و لوازم‌الروایات عوفی در سه سطح زبانی، ادبی و فکری*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. استاد راهنما: مریم محمودی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد اقلید.
۴. طغیانی، سیده‌زیبا و هاشمی، سیدمرتضی (۱۳۹۵) «تحلیل روانشناختی-اجتماعی جوامع‌الحکایات و لوازم‌الروایات عوفی با تکیه بر فرایند اقناعی در حکایات». *پژوهش‌های ادبی*. شماره ۵۲، صص. ۹-۴۰.
۵. عوفی، سدیدالدین محمد (۱۳۸۸) *جوامع‌الحکایات و لوازم‌الروایات*. تصحیح و توضیح: جعفر شعار. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۶. یوسف فام، عالیه و آرونی کاشانی، فهیمه (۱۴۰۳) «بررسی تحلیل ساختار روایت در جوامع‌الحکایات محمد عوفی بر اساس نظریه گریماس». *مطالعات ادبیات عرفان و فلسفه*. دوره ۱۰، شماره ۱. صص. ۸۲-۹۱.
۷. نیکخواه، مظاهر (۱۳۹۵) «تحلیل حکایاتی از جوامع‌الحکایات عوفی بر اساس الگوی گریماس». *پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی*. شماره ۲۳. صص. ۱۹۷-۲۲۰.

ب. منابع لاتین

1. Hogan, Patrick Colm (2003) *The Mind and Its Stories: Narrative Universals and Human Emotion*. Cambridge University Press.
2. Hogan, Patrick Colm (2011) *Affective Narratology: The Emotional Structure of Stories*. University of Nebraska Press.

References

- Akbari Joor, E. Akbari, M. & Asadi, M. (2017). "Examining educational teachings in 'Jawami al-Hikayat' by Awfi". *Urmazd Research Journal*, 38, 7-35. (In Persian)
- Awfi, S. M. (2009). *Jawami al-Hikayat wa Lavami al-Rivayat*. (J. Shoaar, Ed). Scientific and Cultural Publications. (In Persian)

- Fam Yousef, A. & Aroni Kashani, F. (2024). "Analysis of narrative structure in Muhammad Awfi's 'Jawami al-Hikayat' based on Greimas' theory". *Studies in Literature, Mysticism and Philosophy*, 10(1), 82–91. (In Persian)
- Hogan, Patrick Colm. (2003). *The Mind and Its Stories: Narrative Universals and Human Emotion*. Cambridge University Press.
- Hogan, Patrick Colm. (2011). *Affective Narratology: The Emotional Structure of Stories*. University of Nebraska Press.
- Nikkhah, M. (2016). "Analysis of stories from Awfi's 'Jawami al-Hikayat' based on Greimas' model". *Literary Criticism and Stylistics Research*, 23, 197–220. (In Persian)
- Sharifi, Z. (2020). Stylistics of Awfi's 'Jawami al-Hikayat' and 'Lavami al-Rivayat' at linguistic, literary, and intellectual levels [Master's thesis, Islamic Azad University, Eghlid Branch]. Supervisor: Maryam Mahmoudi. (In Persian)
- Soltani Gerd Faramarzi, M. & Kashi, M. (2017). "Discourse analysis of gender in 13th-century literary texts: A case study of the manuscript 'Jawami al-Hikayat' and 'Lavami al-Rivayat' by Muhammad Awfi". *Literary Criticism and Theory*, 4, 95–118. (In Persian)
- Toghiani, S. & Hashemi, S. (2016). "Socio-psychological analysis of Awfi's 'Jawami al-Hikayat' and 'Lavami al-Rivayat' with emphasis on the persuasive process in the anecdotes". *Literary Research*, 52, 9–40. (In Persian)